

О. В. Дяченко

## ДО ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПОСЕЛЕНЬ ЗАХІДНОТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У МЕЖИРІЧЧІ ПІВДЕННОГО БУГУ ТА ДНІПРА

*Стаття присвячена систематизації поселень західнотрипільської культури в межиріччі Південного Бугу та Дніпра. У статті подається декілька відповідних класифікаційних схем, за якими здійснюється систематизація.*

*Ключові слова:* західнотрипільська культура, палеодемографічний розрахунок, класифікація, ранжирування, пізній палеоліт.

Систематизація археологічних джерел визначається двома основними параметрами. З одного боку, вибір ознак для впорядкування матеріалу залежить від ступеню вивченості та можливості формалізації останнього, з іншого боку, специфіка кожного дослідження визначає той набір ознак джерела, що в найбільш повній мірі відповідає поставленим завданням [Генинг, Бунятян, Пустовалов, Рычков, 1990, с. 68].

Запропоновану статтю присвячено систематизації поселень західнотрипільської культури в межиріччі Південного Бугу та Дніпра. Це джерело звичайно використовують у палеодемографічних дослідженнях. Запропоновано кілька відповідних класифікаційних схем.

В.О. Круц називає пам'ятки, площа яких перевищує 100 га «гігантами», пам'ятки розмірами до 100 га — середніми, до 15 га — невеликими [Круц, 1989, с. 121—128].

М.М. Шмаглій та М.Ю. Відейко відносили до «гігантів» поселення, площа яких коливається в межах 150—450 га, великих — пам'ятки розмірами до 30—80 га, малих — до 10 га [Шмаглій, Відейко, 1992, с. 127]. Згодом ці дослідники виділяють великі (100—450 га), середні (40—100 га) та малі (до 20 га) поселення [Шмаглій, Відейко, 1993, с. 58].

Найбільш розгорнута класифікація досліджуваних пам'яток запропонована М.Ю. Відейком. Спочатку ним були намічені малі поселення (до 10 га), поселення середніх розмірів (30—70 га)

та гіганти (70—450 га) [Відейко, 1992, с. 8—11]. Згодом до схеми додалися малі поселення площею до 1 га, а серед пам'яток середніх розмірів М.Ю. Відейко виділяє дві групи: площею 30—50 та 70—80 га. Поселення-гіганти, на думку дослідника, були економічними, адміністративними, військовими та ідеологічними центрами значної сільськогосподарської околиці, до якої входили укріплені поселення середніх розмірів (на жаль, не названі М.Ю. Відейком) та малі селища [Відейко, 2003, с. 98—103]. Дискусійним моментом ієрархічної схеми, що розглядається, є критерій палеодемографічних розрахунків, покладений в основу виділення «поселень-гігантів», в той час, як для інших пам'яток враховано і палеодемографічні оцінки, і площу [Відейко, 2003, с. 98—99]. Таким чином, при класифікації одночасно використовуються і емпіричні дані (площа), і абстрактні конструкції. Зауважимо, що показник чисельності населення — величина гіпотетична, звичайно, отримувана як добуток кількості жителів поселення та середнього числа мешканців одного будинку. Однак, для більшості пам'яток чисельність населення визначається як добуток площі поселення, відносної щільності його забудови та середнього числа мешканців одного житла. Відповідно, при систематизації матеріалу площа населеного пункту враховується двічі. Виходячи з одночасного використання різних за своїм характером критеріїв (площа та демографічні оцінки), часом доволі важко із впевненістю віднести деякі поселення до конкретного типу (наприклад, Онопріївку або Володимирівку). Більше того, палеодемографічні реконструкції постійно корегуються, при чому, з яскраво вираженою тенденцією в бік зменшення числових показників [Бибиков, 1965, с. 52; Шмаглій, Дудкин, Зиньковский, 1975, с. 68—69; Массон, Маркевич, 1975, с. 31—32; Массон, 1980, с. 204—212; Шмаглій, 1989, с. 261—263;

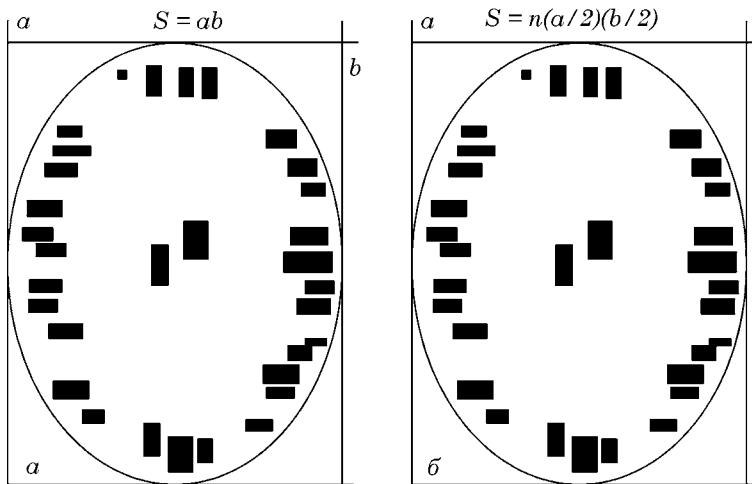


Рис. 1. Розрахунки площі поселень: а — за формулою площі прямокутника, б — за формулою площі овалу

Круц, 1989, с. 117—132; 1993, с. 30—36; Відейко, 2002, с. 76—77; Шмаглий, Видейко, 2001—2002, с. 112—114 та ін.], що в результаті робить запропоновану М.Ю. Відейком схему «плаваючою».

Відсутність єдиного розуміння терміну «поселення-гігант», що використовується при аналізі трипільських пам'яток регіону та умовність його трактування як поселення, площа якого перевищує 100 га, дозволили О.Г. Корвін-Піотровському бачити подальші перспективи дослідження у картографуванні пам'яток та побудові полігонів їх розподілення за ознакою розмірів [Корвін-Піотровський, 2003, с. 7].

Як бачимо, систематизація пам'яток ЗТК в регіоні проводилася в значній мірі інтуїтивно, тому раціональним буде більш чітко упорядкування матеріалу. В основу покладено ознаку площі населених пунктів. До вибірки включено поселення володимирівської, небелівської, томашівської та косенівської локальних груп ЗТК, розміри яких встановлено.

Зазначені пам'ятки мають овальну або круглу в плані форму. Співставлення показників площі поселень, що використовувалися при їх систематизації у всіх відомих на сьогоднішній день роботах із даними по довжині та ширині пам'яток вказує на те, що розміри круглих та еліптичних поселень розраховані за формулою площі прямокутника (як добуток сторін) (рис. 1, а). Однак, площа овалу визначається як добуток числа  $r$  ( $H^3, 14$ ) на добуток поділених навпіл вісей (рис. 1, б). Одним із варіантів цього рівняння є рівняння, що описує площу кола як добуток числа  $r$  на квадрат радіусу. Цим визначається необхідність більш коректних оцінок названого показника.

Розміри пам'яток із чітко встановленими довжиною та шириною перераховувалися. Для поселень, що мають в плані форму неправильного овалу (Ятранівка 1, Тальянки та ін.), розраховано середні показники ширини. У випадках наявності геомагнітних або візуальних планів<sup>1</sup>, їх

дані використовувалися для визначення довжини вісей, якщо це було необхідним. Дещо відрізняється форма поселення Піщана, що також враховано у розрахунках (додаток 1, 8).

Ряд пам'яток частково зруйнований, а тому інформація по їх довжині та ширині відсутня — відповідно, враховано приблизні показники площі (Полонисте, Лещівка, Попудня, Тальне 1 та ін.). Розміри таких поселень, що визначалися в літературі як добуток умовно врахованих довжини та ширини, при-

ведені до загальної системи шляхом множення на число  $r$  та ділення на 4 (добуток вісей перераховано на добуток поділених навпіл вісей).

Отримані результати (додаток 1), на нашу думку, більш об'єктивно відображають реальні розміри західнотрипільських поселень регіону.

Так як при оцінці чисельності населення в певні проміжки часу необхідно враховувати лише синхронні пункти, для аналізу залучені тільки ті поселення, матеріали яких дозволяють чітко локалізувати їх місце в рамках фаз розвитку локальних груп. Від усталеної в літературі схеми розподілення пам'яток по часовій вісі відрізняється дата одного пункту. Знахідки кераміки із заглибленим орнаментом у Валяві [Овчинников, 2005, с. 203, 209, рис. 5] дозволяють віднести це поселення до першої, а не другої фази розвитку небелівської групи, як вважалося раніше.

Таким чином, у вибірку включено пам'ятки володимирівської (6), небелівської (26), томашівської (23) та косенівської (12) груп. Названі поселення складають більше половини від загальної кількості відомих на сьогодні пам'яток ЗТК у межиріччі Південного Бугу та Дніпра (володимирівські — 75 %, небелівські — 67,5 %, томашівські — 58 %, поселення володимирівсько-томашівської лінії розвитку загалом — 55 або 64 %, косенівські — 60 %) і відображають всі варіанти їх розмірів, що дає нам репрезентативну вибірку для подальшого аналізу тенденцій демографічного розвитку. Зазначимо, що ми умисно випустили ряд пам'яток Канівщини з огляду на окрему специфіку розвитку пам'яток даного регіону.

Оскільки косенівська група генетично не пов'язана із передуючою їй томашівською, а значить, її носії могли мати інші традиції просторової організації, виправданою буде систематизація пам'яток володимирівсько-томашівської лінії, варіабельність розмірів і загальна кількість яких вища, із подальшим співставленням розмірів косенівських поселень з інтервалами виділених за ознакою площі груп.

При впорядкуванні даних по розмірам поселень, звичайно, використовують полігон розподілення із відкладеними на вісях координат показника-

1. Висловлюємо вдячність В.О. Круцу та С.М. Рижову за люб'язно надані візуальні, геомагнітні плани поселень та дані розшифровки аерофотозйомки.

Рис. 2. Ранжирування показників площі: а — 0—350 га; б — 0—125 га; в — 0—60 га; г — 0—30 га

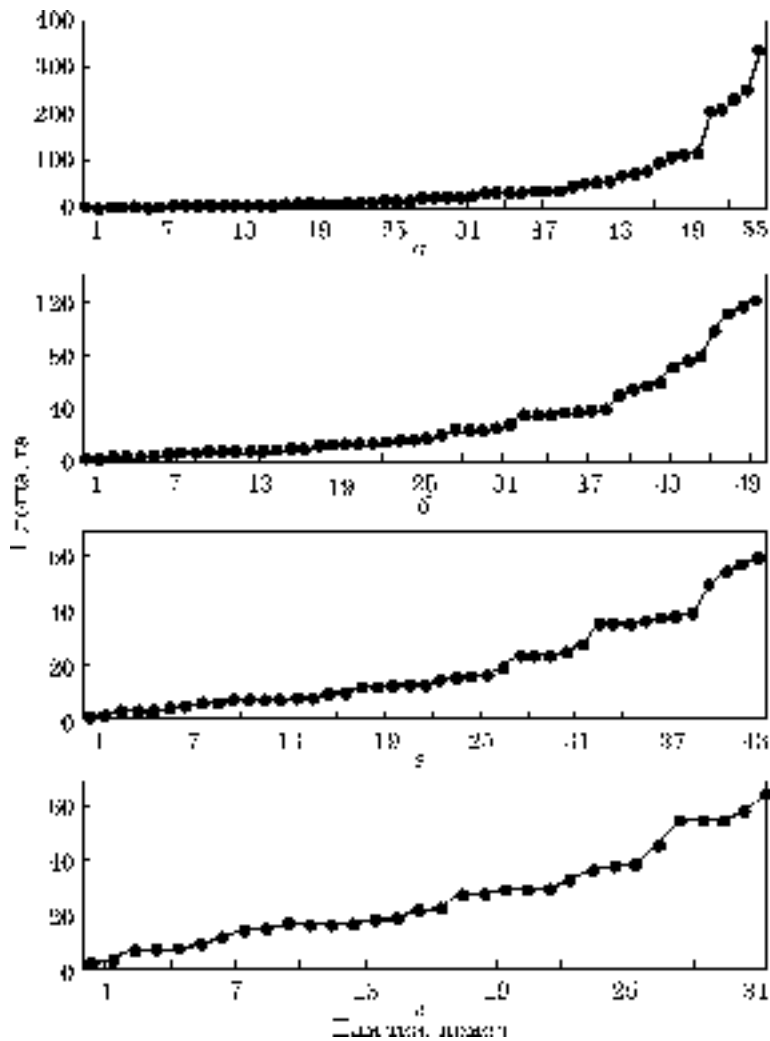
ми довжини та ширини, групування або ранжирування. Перший метод дозволяє виявити варіабельність форм — від кола до витягнутого овалу в плані, другий та третій — виділити групи поселень за ознакою площі. Оскільки метою первинного впорядкування пам'яток є подальший аналіз динаміки змін чисельності населення в регіоні, раціональним буде ранжирування показників площі (для даної вибірки цей метод більш зручний, ніж групування) (рис. 2).

Належність пам'яток до фаз розвитку локальних груп на етапі систематизації даних не враховувалася. По мірі виділення груп варіаційний ряд скорочувався на відповідне число спостережень (рис. 2, а—г).

В результаті систематизації даних по площі поселення володимирівсько-томашівської лінії об'єднано в три групи: «малі» (М) — до 30 га, «середні» (С) — від 35 до 80 га, «великі» (В) — від 100 до 350 га. В групі «малі» виділено три підгрупи: М-1 (до 10 га), М-2 (11,5—20 га), М-3 (23—30 га). В групі «середні» — три підгрупи: С-1 (35—40 га), С-2 (50—60 га), С-3 (70—80 га). В групі «великі» — дві: В-1 (100—125 га), В-2 або «поселення-гіганти» (210—350 га) (рис. 3). Вказаним інтервалам відповідають і розміри косенівських поселень (додаток 1), однак для цієї локальної групи не є властивими поселення-гіганти.

Оскільки відносна хронологія багатьох пам'яток визначена на основі аналізу підйомного матеріалу, а з поверхні великих поселень його походить більше, ніж із поверхні малих, з подальшими польовими дослідженнями очікується кількісне наповнення груп, що об'єднують селища невеликих розмірів (М та С-1).

Отже, західнотрипільські поселення в межиріччі Південного Бугу та Дніпра впорядковано за



ознакою площі. З цією метою перераховано розміри вказаних пам'яток. Очевидно, саме через перебільшення вказаної ознаки в палеодемографічних дослідженнях перебільшувалася як чисельність населення окремих пунктів, так і чисельність населення в регіоні, на що вказують палеоекономічні розрахунки А.В. Ніколової [Ніколова, 2002, с. 163; Ніколова, Пашкевич, 2003, с. 93—94].

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі динаміки розвитку демографічної ситуації та співставленні результатів палеодемографічних розрахунків з економічним потенціалом трипільського суспільства.

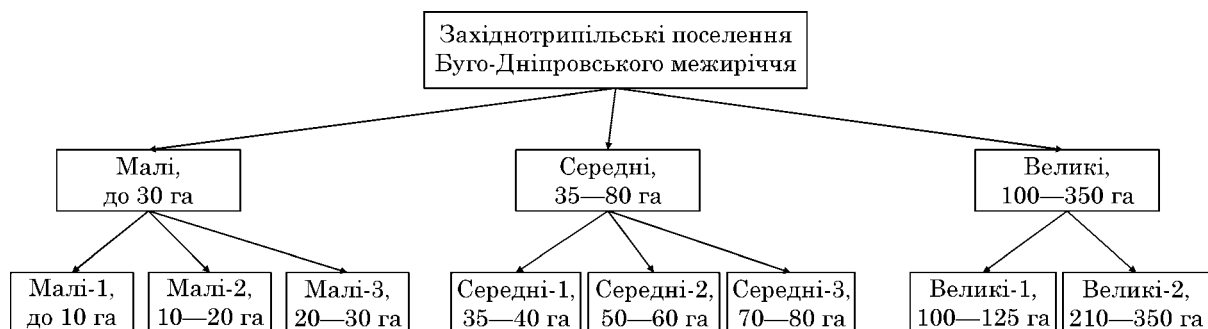


Рис. 3. Систематизація західнотрипільських поселень Буго-Дніпровського межиріччя

Додаток 1. Розміри західнотрипільських поселень Буго-Дніпровського межиріччя.

№	Пам'ятка	Локальна група, фаза розвитку	Довжина, м	Ширина, м	Площа, га	Література
1	Федорівка	володимирівська	1250	1250	122,7	Круці В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А. Отчет о работе Трипольской комплексной экспедиции в 1982 г. // НА ИА НАНУ. — 1982/21а, с. 39—41.
2	Андриївка	володимирівська	800	300—500	25,1	Круці В.А., Рыжов С.Н. Отчет о работе Тальянковского отряда Трипольской экспедиции в 1988 г. // НА ИА НАНУ. — 1988/4а, с. 28—34.
3	Полонисте	володимирівська	?	?	7,1	Круці В.О., Рыжов С.М. Звіт про обстеження археологічних пам'яток в Голованівському районі Кіровоградської області в 1989 р. // НА ИА НАНУ. — 1989/257, с. 12—13.
4	Гордашівка 1	володимирівська	960	220	16,6	Круці В.О., Чабанюк В.В., Чернопол Д.К. Ранок землеробського світу. Пам'ятки трипільської культури на Тальнівщині. — К., 2000, с. 29—30.
5	Володимирівка	володимирівська	920	690	50	Лассек Т.С. Трипольское поселение Владимировка // КСИИМК. — 1949. — Вып. XXVI, с. 47—48, рис. 16.
6	Перетонівка	володимирівська	750	600	35,3	Круці В.О., Рыжов С.М. Звіт... 1989/257, с. 8—11.
7	Небелівка	небелівська, 1	2000	1500	235,5	Круці В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А. Отчет... 1982/21а, с. 37—38.
8	Піщана	небелівська, 1	430 + 330	250 + 240	16,3	Круці В.О., Чабанюк В.В., Чернопол Д.К. Ранок..., с. 40.
9	Криві Коліна	небелівська, 1	900	540	38,2	Там само, с. 33—34.
10	Незаможник	небелівська, 1	500	400	15,7	Овчинников Э.В. Разведки трипольских поселений на Черкасщине // АБУ в 1998—1999 гг. — К., 1999. — с. 133.
11	Валява	небелівська, 1	1700	600	80	Овчинников Э.В. Трипільське поселення біля с. Валява (до питання про походження пам'яток канівської локальної групи) // Кам'яна доба України. — К., 2005. — Вып. 7, с. 202.
12	Лещівка	небелівська, 2	?	?	11,8	Круці В.О., Рыжов С.М. Звіт... 1989/257, с. 7.
13	Розсохуватка	небелівська, 2	1000	700	55	Мовшия Т.Г. Отчет о работах Добровольского отряда Трипольской экспедиции за 1983 г. // НА ИА НАНУ. — 1983/30б, с. 15—16.
14	Ямпіль	небелівська, 2	820	570	36,7	Друкін В.П. Магнітометричні дослідження поселень трипільської цивілізації // Трипільська культура. Пошуки, відкриття, світловий контекст. — с. 70, рис. 24.
15	Комарівка	небелівська, 2	300	300	7,1	Круці В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А. Отчет о работе Трипольской комплексной экспедиции (Тальянский отряд) за 1983 г. // НА ИА НАНУ. — 1983/30а, с. 22.
16	Глибочок	небелівська, 2	1200	1060	100	Друкін В.П. Магнітометричні..., с. 63, рис. 11.
17	Колодисте 1	небелівська, 2	?	?	7,9	Круці В.О., Чабанюк В.В., Чернопол Д.К. Ранок..., с. 31.
18	Колодисте 2	небелівська, 2	400	400	12,6	Круці В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А. Отчет..., 1982/21а, с. 37.
19	Остривець	небелівська, 2	300	300	7,1	Круці В.А., Рыжов С.Н. Отчет о разведке археологических памятников в южной части Уманского района Черкасской области в 1986 г. // НА ИА НАНУ. — 1986/11б, с. 15—16.
20	Коржова Слобідка	небелівська, 2	400	400	12,6	Там же, с. 11—12.
21	Христинівка 1	небелівська, 2	1180	780	72,3	Цвек Е.В. Отчет о работе Поросского отряда Правобережной первобытной экспедиции за 1974 г. // НА ИА НАНУ. — 1974/19, с. 17.
22	Цюрупи	небелівська, 2	400	300	9,4	Круці В.О., Рыжов С.М. Звіт... 1989/257, с. 13—14.
23	Вільшана 1	небелівська, 2	100	500	39,3	Круці В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А., Салий Н.Г. Отчет о работах Тальянковского отряда Трипольской экспедиции в 1984 г. // НА ИА НАНУ. — 1984/38, с. 23.
24	Буда Орловецька	небелівська, 2	750	400	23,6	Телегин Д.Я., Гуриненко Л.П. Археологічні розвідки в околицях с. Орловець на Черкасщині // Археологія. — 1977. — Вып. 23, с. 92—94.
25	Хлистунівка	небелівська, 2	?	?	3,9	Овчинников Э.В., Назаров А.В. Разведки трипольских памятников на Черкасщине // АБУ в 1999—2000 гг. — К., 2000, с. 180.
26	Ксаверове	небелівська, 2	600	500	23,6	Там же.
27	Немороз	небелівська, 2	750	600	35,3	Круці В.А., Рыжов С.Н., Ключко В.И. Отчет о работе Трипольской экспедиции (Тальянковский отряд) в 1985 г. // НА ИА НАНУ. — 1985/23с, с. 27—28.
28	Квітки 2	небелівська, 2	600	300	14,1	Овчинников Э.В. Разведки трипольских поселений на Черкасщине // АБУ в 1998—1999 гг. — К., 1999, с. 136.

29	Переможинці	небелівська, 2	800	600	37,7	Там же.
30	Пекарі 1	небелівська, 2	400	100	3,1	Бондар М.М. Пам'ятки стародавнього минулого Канівського Придніпров'я. — К., 1959, с. 6.
31	Пекарі 2	небелівська, 2	300	250	6	Овчинников Э.В., Черновол Д.К. Исследования на трипольском поселении Пекари II // АБУ в 2000—2001 гг. — К., 2002. — Вып. 4, с. 199.
32	Хмільна	небелівська, 2	400	200	6,3	Пассек Т.С. Пороська археологічна експедиція за 1945 р. // АП УРСР. — Т. 1, с. 209—222.
33	Сушківка	томашівська, 1	1400	700	76,9	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 20—21.
34	Полудня	томашівська, 1	?	?	11,8	Пассек Т.С. Периодизация поселений трипольской культуры (III—II тыс. до н.э.) // МИА. — 1949. — № 10, с. 120—121.
35	Тальне 1	томашівська, 1	?	?	7,9	Криц В.О., Чабанюк В.В., Черновол Д.К. Ранок..., с. 41.
36	Стара Буга	томашівська, 1	?	?	1,2	Криц В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А., Салій Н.Г. Отчет... 1984/38, с. 21—22.
37	Зелена Діброва	томашівська, 1	350	350	9,6	Овчинников Э.В., Черновол Д.К. Раскопки на трипольском поселении Зелена Диброва // АБУ в 1999—2000 гг. — К., 2001, с. 177—178.
38	Доброводи	томашівська, 2	1840	1460	210,9	Энеолит СССР. — М., 1982, с. 300, табл. LXXIX, I.
39	Чирківцівка	томашівська, 2	1800	1800	254,3	Криц В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А. Отчет... 1983/30а, с. 21.
40	Ново-Українка	томашівська, 2	600	500	23,6	Білецька О.В., Нерода В.В. Звіт про обстеження пам'яток археології Звенигородського району Черкаської області 1987 р. // НА ІА НАНУ. — 1987/202, с. 32.
41	Ятранівка 1	томашівська, 2	1100	465—945	60	Друкін В.П. Магнітометричні..., с. 67, рис. 19.
42	Тальянки	томашівська, 3	3000	1100—1800	341,5	Криц В.А. К истории населения трипольской культуры в междуречье Южного Буга и Днепра // Первобытная археология: поиски и находки. — К., 1989, с. 122—123, рис. 3.
43	Майданецьке	томашівська, 3	1880	1450	214	Шмаглай Н.М., Видейко М.Ю. Майданецьке — трипольський протгород // Stratum Plus. Земля Триполіада. — 2001—2002. — № 2, с. 54, рис. 5.
44	Романівка	томашівська, 3	1050	700	57,7	Черновол Д.К. Новое трипольское поселение у с. Романовка // АБУ в 2001—2002рр. — К., 2003. — с. 292—294.
45	Васильків	томашівська, 3	1800	800	113	Криц В.А., Воронцов Д.А. Отчет о разведке археологических памятников в Шполянском районе Черкаской области в 1987 г. // НА ІА НАНУ. — 1987/22а, с. 4.
46	Мошурів 1	томашівська, 3	300	300	7,1	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет о работе Тальянковского отряда Трипольской экспедиции в 1981 г. // НА ІА НАНУ. — 1981/116, с. 53.
47	Тальне 2	томашівська, 3	250	250	4,9	Криц В.О., Чабанюк В.В., Черновол Д.К. Ранок..., с. 41, 46.
48	Тальне 3	томашівська, 3	200	200	3,1	Там само.
49	Кочержинці, Паньківка	томашівська, 3	700	500	27,5	Мовшиа Т.Г., Гудим-Левкович А.Н. Отчет о работе Уманского отряда Черкаской экспедиции по своду памятников за 1987 г. // НА ІА НАНУ. — 1987/366, с. 9—10.
50	Томашівка	томашівська, 4	2300	650	117,4	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 22—23.
51	Черноводи 2	томашівська, 4	100	100	0,8	Там же, с. 24.
52	Лебедин	томашівська, 4	?	?	3,1	Криц В.А., Воронцов Д.А. Отчет..., 1987/22а, с. 12.
53	Бондарка 2	томашівська, 4	400	400	12,6	Криц В.А., Рыжов С.Н., Ключко В.И. Отчет... 1985/23е, с. 27—28.
54	Городишча	томашівська, 4	500	500	19,6	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 4.
55	Рахни Собові	томашівська, 4	?	?	35,3	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1988/4а, с. 24—26.
56	Косенівка	косенівська, 1	1000	800	62,8	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1983/30а, с. 19—20.
57	Аполянка	косенівська, 1	1570	860	106	Там же, с. 19.
58	Коржова	косенівська, 1	800	250	15,7	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 9.
59	Вільхивець 1	косенівська, 2	1500	1000	117,8	Друкін В.П. Магнітометричні..., с. 65, рис. 14.
60	Вільшана Слобідка	косенівська, 2	600	500	23,6	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 14.
61	Завалівка	косенівська, 2	300	200	4,7	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1988/4а, с. 24.
62	Черноводи 1	косенівська, 3	500	300	11,8	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 23—24.
63	Кочержинці, Шульгівка	косенівська, 3	?	?	2	Мовшиа Т.Г., Гудим-Левкович А.Н. Отчет... 1987/366, с. 9—10.
64	Шарин	косенівська, 3	500	300	11,8	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 25—26.
65	Дубова	косенівська, 3	250	250	4,9	Там же, с. 6.
66	Бондарка 1	косенівська, 3	150	100	1,2	Криц В.А., Рыжов С.Н., Шумова В.А., Салій Н.Г. Отчет... 1984/38, с. 25—26.
67	Юрківка	косенівська, 3	250	100	2	Криц В.А., Рыжов С.Н. Отчет... 1986/116, с. 26—27.

Бибиков С.Н. Хозяйственно-экономический комплекс развитого Триполья // СА. — 1965. — № 1. — С. 48—62.

Відейко М.Ю. Економіка та суспільний лад трипільського населення Південного Побужжя (етапи ВП—СІ): Автореф. дис. канд. іст. наук. — К., 1992.

Відейко М.Ю. Трипільські протоміста. Історія досліджень. — К., 2002.

Відейко М.Ю. Трипільська цивілізація. — К., 2003.

Генинг В.Ф., Бунятян Е.П., Пустовалов С.Ж., Рычков Н.А. Формализовано-статистические методы в археологии. — К., 1990.

Корвин-Пиотровский А.Г. Теоретические проблемы исследования поселений-гигантов // Трипільські поселення-гіганти: М-ли міжнар. конф. — К., 2003. — С. 5—7.

Круц В.А. К истории населения трипольской культуры в междуречье Южного Буга и Днепра // Первобытная археология. Материалы и исследования. — К., 1989. — С. 117—132.

Круц В.О. Питання демографії трипільської культури // Археологія, 1993. — № 3. — С. 30—36.

Массон В.М. Динамика развития трипольского общества в свете палеодемографических оценок // Первобытная археология: поиски и находки. — К., 1980. — С.204—212.

Массон В.М., Маркевич В.И. Палеодемография Триполья и вопросы динамики развития трипольского общества // Тез. докл. конф. «150 лет Одесскому археологическому музею АН УССР». — К., 1975. — С. 31—32.

Николова А.В. Заметки к палеоэкономическим реконструкциям ранних форм земледелия (на примере Трипольской культуры) // Сучасні проблеми археології. — К., 2002. — С. 161—163.

Николова А.В., Пашкевич Г.А. К вопросу об уровне развития земледелия трипольской культуры // Трипільські поселення-гіганти: М-ли міжнар. кон. — К., 2003. — С. 89—95.

Овчинников Е.В. Трипільське поселення біля с. Вальява (до питання про походження пам'яток канівської локальної групи) // Кам'яна доба України. — К., 2002. — Вип. 7. — С. 201—210.

Шмаглій Н.М. Крупные трипольские поселения — центры социально-культурного прогресса древнеземледельческих обществ // Проблемы истории та археології давнього населення Української РСР. — К., 1989. — С. 261—263.

Шмаглій М.М., Відейко М.Ю. Трипільські поселення на Черкащині // Археологія. — 1992. — № 3. — С. 124—130.

Шмаглій М.М., Відейко М.Ю. Трипільські протоміста // Археологія. — 1993. — № 3. — С. 52—63.

Шмаглій Н.М., Відейко М.Ю. Майданецькое — трипольский протогород // Stratum Plus. Земля Трипольяда. — 2001—2002. — № 2.

Шмаглій Н.М., Дудкин В.П., Зиньковский К.В. Некоторые вопросы социально-демографической реконструкции крупного трипольского поселения // Новейшие открытия советских археологов. — К., 1975. — Ч. 1. — С. 68—69.

O. V. Dyachenko

#### TO THE PROBLEM OF SYSTEMATIZATION WEST TRYPILLIAN CULTURE BETWEEN SOUTH BUG AND DNIPRO

The article is devoted to systematization settlements west trypillian culture between rivers South Bug and Dniro. In the article is presence some classification schemes. It schemes have helped to systematize information.